

İÇİNDEKİLER

Giriş	17
1. Konferans: Doğanın (Kavramının) İstikrarsızlığı Üzerine	25
2. Konferans: Doğayı Nasıl Canlandırmamalı/ Cansızlaştırmamalı?	71
3. Konferans: Gaia, Doğanın (Nihayet Profan) Figürü	118
4. Konferans: Antroposen ve Kürenin (İmajının) Yıkımı	167
5. Konferans: Farklı Halkları (Doğanın Halklarını) Toplanmaya Nasıl Çağırmalı?	215
6. Konferans: Zamanların Sonuna Nasıl Son Verilir/ Verilmez?	266
7. Konferans: Savaş ve Barış Arasında Devletler (Doğa Devletleri)	315
8. Konferans: Mücadele Hâlindeki (Doğal) Toprakları Nasıl Yönetmeli?	363
Kaynakça	413

Giriş

Bana musallat olan bir dans hareketiyle başladı her şey, on sene kadar oluyor, aklımdan çıkıp gitmedi bir türlü. Bir dansçı, belli ki ona korkunç gelen bir şeyden kaçmak için geri geri koşarken arkasına giderek daha endişeli bakışlar atıyordu, sanki kaçıyor olması sırtında hareketlerini giderek rahatsız eden engeller biriktiriyordu; öyle ki sonunda tam olarak arkasını döndü ve orada, asılı kalmış, afallamış, elleri kolları kaskatı, en başta kaçtığı şeyden daha da korkunç bir şeyin kendisine doğru geldiğini görüyordu – sonunda bir geri çekilme hareketi yapması gerekti belli belirsiz. Bir korkudan kaçarken bir başka korkuyla karşılaşmıştı ve kısmen kaçışı tarafından yaratılmıştı bu korku.

Zamanın ruhunu ifade ediyordu bu dans, buna emindim; Modernlerin ilk kaçtıkları şeyi (geçmişin arkaik korkusunu) ve bugün yüzleşmek zorunda oldukları şeyi tek bir durumda, şaşkınlık verici şekilde özetliyordu: esrarengiz bir figürün baskını, artık arkalarında değil önlerinde olan bir korku kaynağının baskını. Bir canavarın, bir yarı-kiklopun, bir yarı-Leviathan'ın baskını; ilkin acayip bir kelimayle kaydettim onu zihnime: “Kozmokolos (*cosmocologne*).”¹

¹ Dipnotlarda kısaltılmış olarak geçen referansların tamamına cilt sonundaki kaynakçadan ulaşabilirsiniz. Alman radyosunda seslendirilen *Kosmokoloss*

Şekil 0-1

St phanie Ganachaud (12 Şubat 2013)

Çok geçmeden bu figürü James Lovelock okurken üzerine bolca düşündüğüm Şu çok tartişmal  Gaia figürüyle birleştirdim. Bu noktada artık ka amıyordum: Hem mistik hem bilimsel hem politik ve muhtemelen dinsel bir gücün bana doğru bu kaygı verici gelişini anlamam gerekiyordu.

Dans konusunda bilgim olmadığı için St phanie Ganachaud’u bu kısa hareketin ideal yorumcusu olarak bulmam bir a  yıl sürdü.² Bu süre içinde, bende takıntı yaratan *Kozmokolos* adlı bu figürle ne yapacağımı bilemezken, onu bir tiyatro oyununa dönüştürmeleri için bir a  yakın arkadaşımı ikna ettim ve bu oyun daha sonra *Gaia Global*

(2013) adlı oyununun metnine ve bu kitapta atıf yapılan makalelerimin çoğuna, nihai ya da geçici h llerile *bruno-latour.fr* sitesinden erişilebilir. [*Cosmocolosse*: Yazarın, Yunanca “k smos” (evren, düzen) ile “kolossos” (devasa heykel, dev) kelimelerini birleştirerek yarattığı bir neolojizm ( .n.)]

² 12 Şubat 2013’te sahnelenen ve Jonathan Michel tarafından filme alınan oyun Şu adresten izlenebilir: vimeo.com/60064456 [Link  alışmıyor, ama Bruno Latour’un bir konuşmasında duvara yansıtığı bu dans hareketinin kaydettiğim düşük kaliteli bir kopyasını Őuradan izleyebilirsiniz: <https://www.youtube.com/watch?v=4h9SywvAblo> ( .n.)]

Circus adını aldı.³ Sonra, bir takıntının peşinde olanları şaşırtmaması gereken bir tesadüfle, Edinburgh'daki Gifford konferansları komitesi 2013 yılında benden, yine oldukça esrarengiz bir adla, “doğal din” adı altında altı konferans vermemi istedi. William James, Alfred North Whitehead, John Dewey, Henri Bergson, Hannah Arendt ve birçoklarının olumlu cevap verdiği bir teklife nasıl direnebilirdim ki?⁴ Dans ve tiyatronun önce zorla keşfetmemi sağladığı şeyleri argümanlarla geliştirmek için ideal bir fırsat değil miydi? En azından bu ortam bana çok yabancı değildi. Hele ki Gaia'nın giderek artan etkisi altında bulunan varoluş tarzları üzerine bir soruşturma yazısını yeni bitirmişken.⁵ İşte burada bulacağınız şeyler, yeniden düzenlenmiş, genişletilmiş ve tamamen yeniden yazılmış hâllerıyla bu konferanslardır.

Konferans tonunu, üslubunu ve türünü koruyarak yayımlıyorum bunları, çünkü kırk senedir üzerine çalıştığım şu Modernlerin antropolojisi işi, bugün Yeni İklim Rejimi adını verebileceğimiz şeyle giderek daha fazla rezonansa giriyor.⁶ Bu terimi kullanarak mevcut

³ 2010 Paskalyası'ndan bu yana yönetmenler Chloé Latour ve Frédérique Aït-Touati, oyuncular Claire Astruc, Jade Collinet, Matthieu Protin ve Luigi Cerri ve *Gaia Global Circus* metninin yazarı Pierre Daubigny ile yürütülen kolektif çalışma, Fransa ve yurtdışında turneye çıkmadan önce, Ekim 2013'te Novela festivali kapsamında Toulouse'da ve aynı yılın aralık ayında Comédie de Reims'de sahnelendi.

⁴ Altı konferansın metnine Edinburgh Üniversitesi Gifford Konferansları sitesinden erişilebilir: ed.ac.uk. Bu konferansların tarihi ve Fransızların gözünde oldukça muğlak kalan “doğal din” alanı hakkında bkz. Larry WITHAM, *Tanrı'nın Ölçüsü* [The Measure of God, 2005] [Kitapların/makalelerin orjinal adlarını veya Latour'un alıntı yaptığı Fransızca çevirilerinin adlarını parantezde belirtiyorum –ç.n.].

⁵ Bruno LATOUR, *Varoluş Tarzları Üzerine Soruşturma* [Enquête sur les modes d'existence, 2012.]

⁶ Bu ifade, Stefan AYKUT ve Amy DAHAN'ın *İklimi Yönetmek?* [Gouverner le climat?, 2015] eserinde, kendilerine göre pek de etkili olmayan ve son derece özel bir “iklimi yönetme” girişimini adlandırmak için ortaya attıkları bir terimden türetili.

durumu özetliyorum; Modernlerin teminat altında gördüğü fiziksel çerçevenin, tarihlerinin üzerinde açıldığı zeminin istikrarsız hâle geldiği zamanı ifade ediyorum. Dekor sanki sahneye çıkıp aktörlerle aynı oyunda rol almaya başlamıştır. Bu andan itibaren, tarih/hikâye anlatma şekillerinde her şey değişir, öyle ki vaktiyle doğaya ait olan her şey politikaya dahil edilir – ve doğa figürü, buna karşılık, her gün daha da deşifre edilemez bir gizem hâline gelir.

Yıllardan beri meslektaşlarım ve ben, doğanın ve bilimlerin politikaya girişini anlamaya çalışıyorduk; ekolojik itilafları takip etmek ve hatta haritalamak için birçok yöntem geliştirmiştik. Fakat tüm bu uzmanlık çalışmaları toplumsal dünyayı nesnesiz, doğal dünyayı ise insansız ve (doğayı bilecek) bilim insanı olmaksızın hayal etmeye devam edenlerin kesinliklerini sarsmayı başaramadı. Biz epistemolojinin ve sosyolojinin düğümlerinin birkaçını çözmeye çalışırken, bunların işlevleri arasında dağıtım yapan tüm yapı yere çakılmıştı, veya daha ziyade, kelimenin gerçek anlamıyla Dünya gezegenine çakılmıştı. İnsanlar ve insan-olmayanlar arasındaki olası bağları, nesnelliğin üretiminde bilim insanlarının rolünü, müstakbel nesillerin muhtemel önemlerini biz hâlâ tartışıyorduk ve bu sırada bilim insanları da aynı şey hakkında konuşmak için icatlarını çoğaltıyorlardı ama onlar bambaşka bir ölçekte konuşuyordu: “Antroposen”, “büyük ivmelenme”, “gezegen sınırları”, “jeotarih”, “*tipping points*”, “kritik bölgeler”; tüm bu şaşırtıcı terimler zorunlu görünüyordu ve bizim yapıp etmelerimize tepki verir görünen bu Dünya’yı anlamak istediğimiz ölçüde bu terimlerle karşılaşacağız.

Benim esas alanım (sosyoloji veya daha iyisi, bilim antropolojisi), bilim ve politika arasında güçleri dağıtan eski Anayasa’nın, köhnemiş olduğu yaygın kabul görmeye başlayınca bugün daha da güçlenmiş durumda. Çok farklı biçimler alabilen *iklimler* sorununa ve daha da tuhafı bunların *hükümetlerle* bağına işaret eden olguların bir bas-

kını sonucunda sanki Eski Rejim'den bir Yeni Rejim'e geçilmiş gibi. Coğrafya tarihçilerinin artık sadece Montesquieu'nün "iklimler teorisi"nde kullandıkları, uzun süredir değerini yitirmiş bu ifadelerin en geniş anlamıyla. Ansızın, herkes bir başka *doğa yasalarının ruhu-nun* belirlemekte olduğundan bahsediyor ve bu Yeni Rejim'in zincirinden boşalmış güçleri karşısında hayatta kalmak istiyorsak, yasaların bu yeni ruhunu yazmaya koyulmak gerektiğini söylüyor. Bu kolektif keşif çalışmasına katkı koymak istiyor bu eser.

Gaia bu kitapta bir Dünya'ya dönüş fırsatı olarak sunuluyor ve ayrıca onun sayesinde sırasıyla bilimlerden, politikalarından ve eski çağrılarına göre daha mütevazı ve daha dünyevi tanımlara çekilmiş dinlerden beklenebilecek niteliklerin farklılaşmış bir versiyonunu sunabileceğiz. Konferanslar çiftler hâlinde gidiyor. İlk ikisi eyleme gücü (*puissance d'agir*) üzerinedir – bu kavram İngilizce *agency* (fail) terimini çevirmek için şimdiye kadar ayrı tutulmuş alanlar ve disiplinler arasındaki alışverişi sağlayan vazgeçilmez işlemcidir. Sonraki iki konferans başkarakterleri takdim ediyor; önce *Gaia*, sonra *Antroposen*. Beşinci ve altıncı konferanslar, Dünya'yı işgal etmek için mücadele eden halkları ve onların hangi çağda olduklarını tanımlıyor; son ikisi, mücadele hâlindeki topraklar konusundaki jeopolitik soruları araştırıyor.

Bir kitabın potansiyel okur kitlesini tahmin etmek bir konferansın dinleyici kitlesinden daha bile zor, ama madem tarihin hem jeolojik hem insani bir evresine girdik, ben de karışık yetenekleri olan okurlara seslenmek istiyorum. Bilimlerden geçmeden başımıza ne geldiğini anlamak imkânsız –bizi ilk uyaran onlardı; ve bilimleri anlamak istiyorsak eski epistemolojinin sunduğu bilim imajında kalmak imkânsız– bilimler artık tüm kültürle öyle karışmış durumda ki onları anlamak için insan bilimlerinden geçmek gerekiyor. Tam da bu nedenle, melez bir konu melez bir tarzda ele alınıyor ve kaçınılmaz olarak melez bir kitleye hitap ediliyor.

Böyle bir kitabın terkibi de, tahmin edebileceğiniz gibi, melezdir: Tüm araştırmacılar gibi okunabilmek için İngilizce yazmak zorundayım. Şubat 2012’de Edinburgh’da verilmek üzere yazılan altı Gifford konferansı, 2013’te yaptığım başka bir konuşmayla birlikte Franck Lemonde tarafından Fransızcaya çevrildi sonuç olarak.⁷ Ancak sonrasında, yazarların ana dillerine çeviri yapma talihsizliğini üstlenen bir çevirmenin en nefret edeceği şeyi onun çevirisine yaptım: Metni baştan sona yeniden düzenledim, iki yeni bölüm ekledim ve o kadar çok değiştirdim ki artık tamamen farklı bir metin oldu – ve şimdi onu İngilizceye tekrar çevirtip yayınlamam gerekecek... Çevirmenime binlerce özür.

Yazarlar kitabın başından sonuna kadar okuyucuların aynı kişiler olacağı ve bölüm bölüm ilerleyecekleri yanılmasına kapılabilirler belki; fakat her seferinde kısmen farklı bir kitleye hitap etmek zorunda olan konferans konuşmacıları için durum böyle değildir. İşte bu nedenle sekiz konferanstan her biri istenilen sırayla ve kendi başına okunabilir – uzmanlık gerektiren konularsa dipnotlara aktarıldı.

O kadar çok insana teşekkür etmem gerekiyor ki hepsini isim isim saymam mümkün değil. Borcumu ödeme çabamı bibliyografik referanslar arasında görebilirsiniz.

Gaia’nın baskınına (*intrusion*) ilk olarak ilgi duymamı Isabelle Stengers’a borçluyum ve her zamanki gibi Simon Schaffer’dan yardımı isteyerek Gaia’nın imkânsız şahsiyetinden yakamı sıyırmaya çalıştım. Endişelerimi Clive Hamilton, Dipesh Chakrabarty, Deborah

⁷ Altı Gifford konferansına ek olarak, ikinci konferansta kısmen yeniden ele alınan 2014 tarihli “Antroposen Zamanında Faillik [Agency at the time of the Anthropocene]” metni.

Danowski, Eduardo Viveiros de Castro, Donna Haraway, Bronislaw Szerszynski ve birçok diğ er meslektaşımla paylaştım.

Özellikle J r me Gaillardet ve Jan Zalaciewicz e minnettarım; Antroposen  ağından itibaren doğa bilimleri ile insan bilimleri arasında bir ortak zeminin varolduğunu, hatta hepimizin paylaştığı bir kritik bölgenin (*zone critique*) varolduğunu bana teyit ettiler.

Mayıs 2015'te Amandiers'da düzenlenen *Müzakereler Tiyatrosu*'nun [*Th  tre des N gociations*] tasarlanmasında ve gerçekleştirilmesinde yer alan  ğrencilere, Ekim 2014'te Toulouse'daki Abattoirs'da düzenlenen *Anthropoc ne Monument* sergisinin yaratıcılarına ve "doğanın politik felsefesi" dersine katılan öğrencilere tahmin edemeyecekleri kadar çok şey borçluyum.

Son olarak, uzun zamandır devam ettirdiğimiz editöryal çalışmaları için Philippe Pignarre'ye teşekkür etmek istiyorum. Sanırım, koleksiyonunun adına (*les emp cheurs de penser en rond* [yuvarlak düşünmenin engelleyicileri]) bu kadar doğrudan atıfta bulunan bir kitap yayımlamamıştı: Çünkü, sıkça düşünülenin aksine, Gaia tam bir küre olmadığı için, "yuvarlak düşünmenin" en büyük engelleyicisidir...